

19 ASR KOMPOZITORLARI IJODIDA OPERA JANRI

Yo'ldoshev Bektosh Dilshod o'g'li

*O'zbekiston Davlat Konservatoriyasi Akademik xonandalik
yo'nalishi 2-bosqich magistranti*

Annotatsiya: *Ushbu maqolamda operaning musiqali dramatik asar sahna ko'rinishiga mo'ljallanganligi, matni to'liq yoki qisman kuylangan, odatda orkestr jo'rligida kuylanganligi haqida va qolaversa, Opera muayyan adabiy matnda yozilishi, dramatik asar va operadagi aktyorlik ta'siri musiqaning ifodali kuchi bilan cheksiz kuchayishi va aksincha operada musiqa favqulodda konkretlik va tasvirga ega bo'lishi haqida barcha ma'lumotlarga ega bo'lasiz.*

Kalit so'zlar: *Opera, musiqa, janr, aktyor, orkestr, sahna, drama, kuylash, xor, bastakor, Pyotr Ilich Chaykovskiy*

Opera va faqat opera sizni odamlarga yaqinlashtiradi, musiqangizni haqiqiy tomoshabinga yaqinlashtiradi, sizni nafaqat alohida doiralarning, balki qulay sharoitlarda - butun xalqning mulkiga aylantiradi." Bu so'zlar buyuk rus bastakori Pyotr Ilich Chaykovskiyga tegishli.

Bu musiqali dramatik asar (ko'pincha balet sahnalari qo'shilgan holda) sahna ko'rinishiga mo'ljallangan bo'lib, matni to'liq yoki qisman kuylangan, odatda orkestr jo'rligida kuylanadi. Opera muayyan adabiy matnda yoziladi. Dramatik asar va operadagi aktyorlik ta'siri musiqaning ifodali kuchi bilan cheksiz kuchayadi. Va aksincha: operada musiqa favqulodda konkretlik va tasvirga ega bo'ladi.

Musiqa yordamida teatr asarining ta'sirini kuchaytirish istagi juda uzoq vaqtlarda, dramatik san'at paydo bo'lgan paytda paydo bo'lgan. Qadimgi Yunonistonda ochiq havoda, tog' etagida, uning yonbag'irlari zinapoyalar shaklida ishlangan, tomoshabinlar uchun o'rindiq bo'lib xizmat qilgan. Niqobli, bo'yini oshiruvchi maxsus tufli kiygan aktyorlar ashula aytib, inson ruhi kuchini ulug'lovchi fojialarni ijro etishdi. Shu olis zamonlarda yaratilgan Esxil, Sofokl, Evripid tragediyalari bugungi kunda ham o'z badiiy ahamiyatini yo'qotgani yo'q. O'rta asrlarda musiqa bilan teatrlashtirilgan asarlar ham ma'lum bo'lgan. Ammo zamonaviy operaning barcha bu "ajdodlari" undan oddiy so'zlashuv nutqi bilan qo'shiq aytishni almashtirganligi bilan ajralib turardi, operaning o'ziga xos xususiyati shundaki, unda matn boshidan oxirigacha kuylanadi.

Bizning zamonaviy ma'nomizda opera 16-18-asrlar bo'yida Italiyada paydo bo'lgan. Bu yangi janrning ijodkorlari qadimgi san'atga sig'inib, qadimgi yunon tragediyasini jonlantirishga intilgan shoir va musiqachilar edi. Ammo ular musiqiy va sahna tajribalarida qadimgi yunon mifologiyasi sahnalaridan foydalangan bo'lsalar ham, tragediyani jonlantirmagan, balki san'atning mutlaqo yangi turi – operani yaratgan.

Opera tezda mashhurlikka erishdi va barcha mamlakatlarga tarqaldi. Har bir mamlakatda u o'ziga xos milliy xususiyatga ega bo'ldi - bu mavzularni tanlashda (ko'pincha ma'lum bir mamlakat tarixidan, uning ertak va afsonalaridan) va musiqa tabiatida o'z aksini topdi. Opera tezda Italiyaning yirik shaharlarini (Rim, Parij, Venetsiya, Florensiya) bosib oldi.

Opera va uning tarkibiy qismlari

Operadagi musiqa dramaning badiiy ta'sirini oshirish uchun qanday vositalarga ega? Bu savolga javob berish uchun operani tashkil etuvchi asosiy elementlar bilan tanishib chiqamiz.

Operaning asosiy qismlaridan biri ariyadir. Bu so'zning ma'nosi "qo'shiq", "ohang"ga yaqin. Darhaqiqat, birinchi operalardagi ariyalar o'z shaklida (ularning aksariyati she'riy edi), ohang tabiati bilan qo'shiqlarga yaqin edi va klassik operada biz ko'plab ariyalarni uchratamiz. Ammo odatda ariya qo'shiqdan ko'ra murakkabroqdir va bu uning operadagi maqsadi bilan bog'liq. Ariya, dramadagi monolog kabi, u yoki bu qahramonning o'ziga xos xususiyati bo'lib xizmat qiladi. Bu xususiyat umumlashtiruvchi, qahramonning o'ziga xos "musiqiy portreti" bo'lishi mumkin yoki asar harakatining muayyan, o'ziga xos holatlari bilan bog'liq bo'lishi mumkin.

Ammo opera harakatini faqat to'liq ariyalarning almashinishi bilan yetkazish mumkin emas, xuddi drama harakati faqat monologlardan iborat bo'lmaganidek. Operaning qahramonlar harakat qilayotgan lahzalarida - bir-biri bilan jonli muloqotda, suhbatda, tortishuvlarda, to'qnashuvlarda - shaklning bunday to'liqligi kerak emas, bu ariya uchun juda mos keladi. Bu harakatlarning rivojlanishiga to'sqinlik qiladi. Bunday lahzalar odatda to'liq musiqiy kompozitsiyaga ega emas, personajlarning alohida iboralari orkestr epizodlari bilan xorning undovlari bilan almashadi.

Rechitativ, ya'ni deklamaativ kuylash keng qo'llaniladi.

Ko'pgina rus kompozitorlari, ayniqsa A.S. Dargomyjskiy va M.P. Mussorgskiy. Musiqada realizmga, musiqiy xususiyatlarning eng to'g'riligiga intilib, ular ushbu maqsadga erishishning asosiy vositalarini ma'lum bir xarakterga eng xos bo'lgan nutq intonatsiyalarini musiqiy amalga oshirishda ko'rdilar.

Opera ansambllari ham ajralmas qismi hisoblanadi. Ansambllar soni juda farq qilishi mumkin: ikki ovozdan o'ngacha. Bunda diapazon va tembr tovushlari odatda ansamblda birlashtiriladi. Ansambl orqali bir qancha qahramonlarni qamrab olgan bir tuyg'uni yetkazadi, bunda ansamblning alohida qismlari qarama-qarshi emas, balki bir-birini to'ldiruvchidek, ko'pincha o'xshash ohangdor naqshga ega bo'ladi. Ammo ko'pincha ansambl his-tuyg'ulari boshqacha va qarama-qarshi bo'lgan belgilarning musiqiy xususiyatlarini birlashtiradi.

Simfonik orkestr opera ijrosining ajralmas qismi hisoblanadi. U nafaqat vokal va xor qismlariga hamrohlik qiladi, nafaqat musiqiy portretlar yoki manzaralarni "bo'yadi". U o'ziga xos ekspressivlik vositalaridan foydalanib, harakatlar "boshida" sahnalashtirish elementlarini, uning rivojlanish to'lqinlarini, kulminatsiya va rad etishni qurishda ishtirok

etadi. Shuningdek, u dramatik to'qnashuv tomonlarini ham anglatadi. Orkestrning imkoniyatlari opera spektaklida faqat dirijyor figuralari orqali amalga oshiriladi. Musiqiy ansamblni muvofiqlashtirish va qo'shiqchi-aktyorlar bilan birgalikda personajlar yaratishda ishtirok etishdan tashqari, dirijyor butun sahna harakatini nazorat qiladi, chunki spektakl tempi-ritmi uning qo'lida.

Shunday qilib, operaning barcha tarkibiy qismlari bittaga birlashtirilgan. Uning ustida dirijyor ishlamoqda, xor yakkaxonlari o'z partiyalarini o'rganmoqda, rejissyor spektaklni, rassomlar sahna ko'rinishini chizmoqda. Faqat bu odamlarning umumiy mehnati natijasida opera spektakli paydo bo'ladi.

OPERA SYUJETI

U tarixiy fakt va mifologiya, ertak yoki dramatik asarga asoslanishi mumkin. Operada nimani eshitishingizni tushunish uchun libretto matni yaratiladi. Biroq opera bilan tanishish uchun libretto yetarli emas: axir, mazmun musiqiy ifoda vositalari orqali badiiy obrazlar orqali yetkaziladi. Maxsus ritm, yorqin va o'ziga xos ohang, murakkab orkestr, shuningdek, kompozitor tomonidan alohida sahnalar uchun tanlangan musiqiy shakllar - bularning barchasi opera san'atining massiv janrini yaratadi.

Operalar uchdan uchiga va raqamlangan tuzilishi bilan ajralib turadi. Agar raqamlar tuzilishi haqida gapiradigan bo'lsak, unda bu erda musiqiy to'liqlik aniq ifodalangan va yakka raqamlarning nomlari bor: arioso, ariya, arietta, romantika, kavatina va boshqalar. Tugallangan vokal qismlari qahramon xarakterini to'liq ochib berishga yordam beradi. Nemis xonandasi Annet Dash Offenbaxning "Goffman ertaklari" dan Antoniya, Shtrausning "Ko'rshapalak" dan Rozalind, Motsartning "Sehri nay" dan Pamin kabi partiyalarni ijro etgan. Xonandaning ko'p qirrali iste'dodidan Metropolitan Opera, Champs Yelisey, shuningdek, Tokio operasi tomoshabinlari bahramand bo'lishlari mumkin edi.

Operalarda vokal "yumaloq" raqamlar bilan bir qatorda ular musiqiy deklaratsiya - resitativdan foydalanadilar. Bu turli xil vokal mavzulari - ariyalar, xorlar va ansambllar o'rtasidagi ajoyib aloqadir. Komik opera rechitativning yo'qligi bilan ajralib turadi, lekin ularning og'zaki matnini almashtiradi.

Operadagi bal zallari sahnalari asosiy bo'lmagan elementlar deb hisoblanadi, kiritilgan. Ko'pincha ular umumiy harakatlardan og'riqsiz ravishda olib tashlanishi mumkin, ammo musiqa asarini yakunlash uchun raqs tilidan voz kechib bo'lmaydigan operalar mavjud.

OPERA ISHLASHI

Opera vokal, instrumental musiqa va raqsni birlashtiradi. Orkestr jo'rligining o'rni katta: axir, u nafaqat kuylashga jo'r, balki uni qo'shish va boyitish hamdir. Orkestr qismlari mustaqil raqamlar ham bo'lishi mumkin: aktsiyalar uchun tanaffuslar, ariyalar, xorlar va uverturalar kirishlari. Mario Del Monako Juzeppe Verdining "Aida" operasidan Radames qismini ijro etishi tufayli mashhur bo'ldi.

Opera jamoasi haqida gapirganda, solistlarni, xorni, orkestrni va hatto organni nomlash kerak. Opera ijrochilarining ovozlari erkak va ayolga bo'linadi. Ayol opera ovozlari

- soprano, mezzo-soprano, kontralto. Erkak - kontratenor, tenor, bariton va bas. Kambag'al oilada o'sgan Benjamino Gigli oradan yillar o'tib Mefistofeldan "Faust" partiyasini kuylaydi, deb kim o'ylabdi. Opera bastakorlari shu tariqa rivojlanib taraqqiy etib o'z asrining ko'zga ko'ringan opera san'atining yuksak nomoyondalari bo'lgan va hozirgi kungacha ulaning maktabidan foydalanib kelinmoqda.